

Timo-Pekka Heima - viima.net - 10.9.2010

<http://viima.net/muistiinpanot/mediahistoria-sanomia-kaikille-suomen-lehdiston-historia-muistiinpanoja/>

Mediahistoria, Sanomia kaikille, Suomen lehdistön historia -muistiinpanoja

Muistiinpanoja kirjasta (sivut 68 – 208): Tommila, Päiviö & Salokangas, Raimo (1998) *Sanomia kaikille: Suomen lehdistön historia ja muuta aineistoa Suomen lehdistön historiasta.*

*****

Uusia aatteita ja Venäjän painetta (1880 – 1900 noin)

Nuorsuomalaisuus nousi, tasa-arvon, demokratian ja yleisen äänioikeuden ajamista. Suomen kielen asema ruotsin rinnalla oli nuorille selviö. Jyväskyläläinen Keski-Suomi oli ensimmäinen nuoren polven, nuorsuomalaisten, äänitorvi, toimittajiksi 1886 radikaalit kirjailijaveljekset Juhani Aho ja Pekka Brofeldt. He herättivät liikaa pahennusta ja väistyivät Kuopioon Savo-lehteen muutamaa vuotta myöhemmin. Pahnusta aiheutti myös veljesten seuraaja Eero Erkko, joka kritisoi kirkkoa ja uskontoa.

Nuoret ottivat tavoitteekseen saada oma lehti Helsinkiin. Tavoite toteutui 1889, jolloin Eero Erkko lähetti markkinoille Päivälehdessä näytenumeron. Sen ympärille kerääntyi nuoria kirjailijoita ja taiteilijoita, mm. Eino Leino ja Jean Sibelius. Päivälehdessä taustalle perustettiin osakeyhtiö 1890 ja 1904 se sai toimitalon Ludviginkadulta. Lehti lakkautettiin kesäkuun 1904 lopussa. Päivälehdessä seuraaja [Helsingin Sanomat](#) aloitti toimintansa saman vuoden syksyllä.

“Helsingin Sanomien edeltäjä Päivälehti perustettiin vuonna 1889 nuorsuomalaisten sanomalehdeksi. Nuorsuomalaisuus oli aatesuunta, joka kehittyi 1800-luvun lopulla fennomaanisen (suomenmielisen) liikkeen piirissä. Radikaali ja vapaamielinen nuorisot erkani omaksi ryhmäkseen varovaisemmista vanhasuomalaisista.” Lähde: [Sanomanews.com](#)

Moni nuorsuomalainen lehti maakunnissa menestyi taloudellisesti huonosti, eivätkä julkaisut olleet pitkäikäisiä. Nuorsuomalaiset yrittivät vallata vanhasuomalaisia lehtiä. Osa valtauksista onnistui, jolloin vanhasuomalaiset perustivat kilpailevia lehtiä.

Vanhasuomalaiset sanomalehdet, työväenlehdistö, Bobrikovin sensuuri

Suomalaisen puolueen vanhempi polvi puolustautui. Uusi Suometar julisti kielitaistelun välttämättömyyttä ja suomalaiskansallisuutta puolustaen kirkkoa, uskontoa ja moraaliarvoja, eikä mm. naisten tasa-arvoa hyväksytty. Nuorsuomalaisia sanomalehtiä oli määrällisesti paljon, mutta se johtui myös niiden lakkautuksista sensuurin vuoksi ja vanhasuomalaisten lehtien paremmasta pysyvyydestä.

Työväenlehdet halusivat olla puolueen ja aatteen aseita ja vetää alinta yhteiskuntaluokkaa taistelemaan oman asemansa parantamiseksi. Sosialistinen näkemys alkoi levitä voimakkaammin 1890-luvulla. Työväenliikkeellä oli samanlainen tarve levittää aatettaan kuin nuor- ja vanhasuomalaisillakin. Vaasalainen Suupohjan Työmies oli ensimmäinen työväenlehti ilmestynyt 1883-1885.

Työmies alkoi ilmestyä Helsingissä 1895. Ensin Työmies oli maltillinen viikkolehti, kunnes 1899 se muuttui radikaalimmaksi ja alkoi ilmestyä kuudesti viikossa. 1900 Työmiehen päätoimittajaksi tuli Edvard

Valpas-Hänninen, joka korosti luokkataistelua ja eroa porvarillisiin puolueisiin. Lehti selitti sosiaaliset epäkohdat luokkaristiriidoilla ja kritisoi voimakkaasti kirkkoa ja uskontoa. Sensuuri karsi lehteä, mutta sitä ei lakkautettu koska se ei voimakkaasti puuttunut Venäjän-politiikkaan. Muiden työväenlehtien tapaan Työmies oli vain osin puolueen omistama, mutta puolue antoi silti lehdelle aatteellista ohjausta.

Suurlakkovuotena 1905 Suomessa ilmestyi kolme suomenkielistä työväenlehteä (Hki, Turku, Tampere) ja yksi ruotsinkielinen. Maltillinen Venäjä-kirjoittelu säilytti lehdet edelleen hengissä Bobrikovin sensuurista huolimatta. Bobrikovilla oli diktatoriset valtuudet valvoa suomalaista lehdistöä, ja hän myös hyödynsi oikeuttaan puuttumalla varsinkin Venäjää koskevaan arvosteluun. Lehdistä poistettiin uutisia, virkkeitä ja sanontoja. Poisto ei olisi saanut näkyä, mutta lehdet oppivat kiertämään tätä lisäämällä mm. viivoja tai täysin vierasta tekstiä keskelle artikkeleita. Sensuuri kolhi varsinkin nuorsuomalaisia lehtiä, mutta myös maltillisen linjan (myöntävyys Venäjän suuntaan auttaisi Suomea säilyttämään itsehallintonsa) vanhasuomalaisten Uusi Suometar pelkäsi lakkauttamistaan.

****

Lehdistön kasvutekijät 1870 – 1910

Sanomalehdistön voimakas kasvu alkoi 1870-luvulla. Sanomalehtien yhteenlaskettu levikki 1870 oli 27 000, 1900 jo noin 250 000 ja 1920 noin 600 000. Kasvua tuottivat Suomen väkiluvun kasvu, yhteiskunnallinen aktivoituminen, uudistustoiminta ja kansakoulun lisäämä lukutaito. Suomenkieliset koulut kasvattivat sivistyneistöä ja keskiluokkaa.

Lehtien kasvu lisäsi toimittajien tarvetta. Toimittajista suurin osa oli suorittanut akateemisen loppitutkinnon jo 1860-luvulla. Kasvun myötä toimittajiksi tuli myös ylioppilaita, ja työväen lehtiin saatiin väkeä järjestötoiminnan kautta. Aikakaus-, ammatti- ja erikoislehdet vaativat toimittajalta asiantuntemusta.

Vuosisadan vaihteessa lähes puolella lehdistä oli 2-3 toimittajaa, kun aiemmin lehtiä oli usein tehnyt pelkkä päätoimittaja. Varsinkin ulkomaantoimitukset alkoivat eriytyä muusta toimitustyöstä. Päätoimittajat osallistuivat usein yhteiskunnalliseen toimintaan ja ajoivat aatettaan myös lehden ulkopuolella. 1890 sanomalehdissä oli 124 ja 1905 244 toimittajaa (ansaitsivat leipänsä).

Painokoneiden kehitys: Gutenbergiläisellä käsiprässillä voitiin painaa max. 250 kappaletta tunnissa. Pikapainokoneella 1840-luvulla saavutettiin 1000 – 2000 kappaleen tuntivauhti. Sähkö otettiin kirjapainossa käyttöön 1892 (kuopiolainen Backmanin kirjapaino), 1904 sähkö oli jo korvannut miesvoiman suurimmassa osassa kirjapainoja. Rotaatiopainokoneilla (ensimmäinen HBL:ään 1896) saavutettiin 10 000 kappaleen tuntinopeus. Helsingin suuret lehdet ottivat uudet painoinnovaatiot käyttöön ensimmäisinä. Suomeen alkoi 1870-luvulta alkaen nousta paperitehtaita, kun paperin valmistaminen puusta keksittiin.

Välimatkojen lyheneminen nopeutti uutisten leviämistä ja sanomalehtien jakelua 1800-luvun viimeisinä vuosikymmeninä. Autoliikenteen alkaminen 1920-luvulla toi rautateiden ulkopuoliset alueet tavoitettavammiksi. Lehtien kotiinkanto alkoi yleistyä kaupungeissa 1870-luvulla ja tuli tavaksi vuosisadan loppuun mennessä. Suhteellisesti eniten informaation kulkua nopeutti kuitenkin sähkölennätin. Suomen ensimmäinen lennätinlinja rakennettiin Pietarista Helsinkiin 1855. Puhelin nopeutti myös toimitustyötä: ensimmäinen puhelinlaitos rakennettiin Helsinkiin 1880.

Aikakauslehdistön nousu

1800-luvun alussa lehti ei eronnut kooltaan isoista kirjoista, ja lehtien vuosikerrat oli usein tapana säästää. 1800-luvun puolivälissä sanomalehti alkoi kuitenkin kasvaa kirjoja suurikokoisemmaksi. Aikakauslehdet puolestaan jäivät kirjakokoon.

- sanomalehden kriteerijä: säännöllinen ilmestyminen (väh. 3 nroa/viikko), ajankohtaisuus, julkisuus, luonteen kollektiivisuus.
- aikakauslehden kriteerijä: väh. 4 nroa/vuosi, julkinen, jatkuva, vähemmän ajankohtainen, voi olla yhden asian lehti.

Suomalaisesta aikakauslehdistöstä voi puhua 1830-luvulta alkaen. Tosin sana aikakauslehti tuli käyttöön vasta 1890-luvulla, sitä ennen puhuttiin sanomista tai aikakirjoista. 1782 – 1820: Mnemosyne, aikakauslehdistön kokeilun aikaa. 1830-luvulta 1870-luvun loppuun: yhtäjaksoisesti ilmestyvän aikakauslehdistön varsinainen syntyäika. 1830-l. puoliväli: kolme uutta aikakauslehteä, jotka kestivät vain muutaman vuoden. 1880 – 1910: voimakas kasvu ja monipuolistuminen.

Suomenkielisten lehtien määrä kasvoi merkittävästi ruotsinkielisiä suuremmaksi. Moni lehti ilmestyi vain muutaman vuoden, vakaimman aseman saavuttivat ensimmäisenä uskonnolliset lehdet, osuus ajanjakson lehdistä lähes puolet. Kristillis-siveellinen sisältö oli ollut tavallista sanomalehdissäkin pitkin 1800-lukua.

Aikakauslehdistön jaottelua:

1. yleislehdet
2. toimialalehdet
3. ammattilehdet
4. viihdelehdet
5. erikois- ja harrastelehdet.

Uudentyyppiset kuvalliset lehdet nousivat suosioon 1840-luvulta lähtien maailmalla. Suomessa ensimmäiset kuvalehdet ilmestyivät 1850-luvulla, mm. Topeliuksen avustama lastenlehti Eos (1854 – 1862).

Voimakas kasvu ja monipuolistuminen

Kirjapainot paranivat, 1880-luvulta alkaen aikakauslehdistön edellytykset paranivat merkittävästi. Koulutustaso nousi, ammattiryhmät laajenivat ja uusia syntyi, mikä tuotti tarpeita erikoislehdille. Yhteiskunta muuttui, tarvittiin opastusta uusilla aloilla. Sanomalehdet osaltaan toivat markkinarakoa aikakauslehdille keskittyessään entistä uutismaisempaan aineistoon ja lisätessään ilmoitusmyyntiä. Lisäksi aikakauslehdistöä voimisti kustannustoiminnan organisoituminen. Kansankirjastoverkko viisinkertaistui 1890 – 1915, lehtien myynti rautatieasemilla alkoi vuosisatojen vaihteessa.

“1910: Kustannusosakeyhtiö Otava, Sanoma Osakeyhtiö, Werner Söderström Oy, Uuden Suomettaren Oy ja Hufvudstadsbladet Ab sekä eräät muut yhtiöt ja yksityiset perustivat 10. syyskuuta 1910 Rautatiekirjakauppa Osakeyhtiön, jonka toiminnan tavoitteeksi määriteltiin “sanomalehtien ja kirjallisuuden kauppa etupäässä Suomen rautatieasemilla”. 1911: Uusi yhtiö avasi heti vuoden alkaessa 30 kioskia ja muuta myyntipistettä eri asemille. Vuoden aikana avattiin kuusi uutta kioskia, korjattiin entisiä ja pestattiin useisiin juniin poikia myymään lehtiä.” Lähde: [R-kioskin historia](#).

1900-luvun alkuvuosikymmeninä suurin lehtiryhmä oli uskonnolliset lehdet, joskin osuus painui neljännekseen kaikista. 1906 perustettiin sanoma- ja aikakauslehden välimaastossa liikkunut Kotimaa puolustamaan luterilaista kirkkoa. Gummerus oli ensimmäinen merkittävin aikakauslehtikustantaja: Gummeruksen kustantama, kristillistä arvomaailmaa tukenut Kyläkirjaston Kuvalehti (1888-1917) saavutti parhaimmillaan 20 000 kappaleen levikin. Kristillis-siveellisen arvomaailman mentyä muodista ja kilpailun koventuessa, korvasi Kyläkirjaston Otavan kustantama Suomen Kuvalehti (1916-)

Vuosisadan vaihteessa vapaa-aika lisääntyi ja urheilu alkoi saavuttaa kansanharrastuksen asemaa, 1898 perustettiin Suomen urheilulehti ja pian kymmenkunta lajilehteä perään. Populaarisarjat ja lukemistot olivat suosittuja, vuonna 1904 perustettu Nyyrikki tuli lähes yleisnimeksi romaani-, novelli- ja runolehtityypille. Aikakauslehtien kasvusta huolimatta niiden toimittaminen ei vuosisadan vaihteessa ollut juuri ammattimaistunut.

Vuosisadan vaihteessa vapaa-aika lisääntyi ja urheilu alkoi saavuttaa kansanharrastuksen asemaa, 1898 perustettiin Suomen urheilulehti ja pian kymmenkunta lajilehteä perään. Populaarisarjat ja lukemistot olivat suosittuja, vuonna 1904 perustettu Nyyrikki tuli lähes yleisnimeksi romaani-, novelli- ja runolehtityypille. Aikakauslehtien kasvusta huolimatta niiden toimittaminen ei vuosisadan vaihteessa ollut juuri ammattimaistunut.

*****

Poliittinen lehdistöjärjestelmä 1905 – n. 1930, suuruuden kausi

Kansalaisyhteiskunnan synty (kansallismieliset liikkeet houkuttelivat kannattajia julkisella sanalla, alamainen ->> kansalainen) selitti lehtien nousua 1800-luvun jälkipuoliskolla. Vuosisadan vaihteessa suhde Venäjään nousi entistä enemmän esille, kuten myös sosialistisen työväenliikkeen ajatus luokkanäkökulmasta. 1800-luvun lopulla politiikka alkoi kuulua ihmisten arkiseen todellisuuteen ja vaikutti myös mediakäyttäytymiseen (ihmiset tilasivat omaan luokkaansa sopivaa lehteä, tutkimus Tanskassa). Lehtiä nosti jälleen myös lukutaito: Mervolan mukaan (1995) 1900-luvun alussa 50 % kansasta osasi lukea, 1930-luvulla 90 %.

Sanomalehtien poliittisuus kasvoi syksyn 1905 suurlakon myötä luokkapoliitiikan perustalta. Sääty-yhteiskunta oli 1900-luvulle tultaessa muuttunut luokkayhteiskunnaksi, työväenluokka kasvoi kuten myös maaseudun tilaton väki. Eriarvoisuus lisääntyi. Suurlakon lopettamisessa keisari myönsi Suomelle sanan- ja kokoontumisvapautta tarjoavia lakeja ja ennakkosensuurin poistoa. (1907 järjestettiin ensimmäiset tasa-arvoiset eduskuntavaalit, naisilla äänioikeus). Toinen poliittinen herättäjä lehdistölle oli Suomen itsenäistyminen ja senaikaiset suuren kiistakysymykset. Suomessa poliittisen lehdistön merkittävä rooli loppui 1930-luvun alun lamaan, joskin poliittisuuden jäljet jäivät edelleen näkyville lehdistössä.

1905-1909: Sanomalehtien määrä kasvaa. Yhteiskunnallinen aktiivisuus lisääntyi ja lehtien perustamisbyrokratia väheni. Ruotsinkielisten lehtien määrä jäi kuitenkin paikalleen 1900-luvun alusta alkaen. Ruotsinkielinen kansanpuolue organisoitui 1906 ja sai ruotsinkieliset lehdet, aatteesta riippumatta, pääasiassa puolelleen. Suurin lehdistä oli Hufvudstadsbladet.

Poliittiset lehtiverkot & puoluejournalismi: me ja muut

Kansanedustajien valinnan muututtua demokraattiseksi halusivat puolueet markkinoida aatettaan ja toisaalta myös kansalaiset tarvitsivat omaa näkemystään tukevaa luettavaa. Poliittisuus oli 1900-luvun alkuvuosikymmeninä suomalaisten sanomalehtien ominaispiirre. Sitoutumattomia lehtiä syntyi lähinnä paikallisten ristiriitojen vuoksi.

Puoluelehdet näkivät maailman omasta näkökulmastaan, tärkeintä oli edistää puolueen päämääriä. Kinnunen (1982): "Puolueiden ideologiat ja ohjelmat kangistivat lehtien älyllisen luovuuden suurlakon jälkeen. Lehdet lankesivat puolueiden ohjattaviksi ja jäivät ideologisen puhdasoppisuuden vangeiksi."

Vanhasuomalaiset: merkittävin äänenkannattaja Uusi Suometar. Puoluesihteerin paimensi varsinkin 1907 vaalien alla lehtiä yksityiskohtaisilla ohjeilla ympäri Suomen. Rahapulassaan lehdet saattoivat julkaista jopa kilpailevien puolueiden vaalimainoksia, mikä sai puoluesihteerin kihisemään kiukusta. Puoluelehtien oli lähetettävä puoluetoimistoon vapaakappale. Vanhasuomalaisia kannatti myös Aamulehti. Porvarilehtien sanankäyttö terävöityi suurlakon jälkeen. Jyväskylän vanhasuomalainen lehti kirjoitti mielellään huliganismista ja siveellisyysheikentymisestä, joiden taustalla oli sosialismi, jonka nuorsuomalaiset aloittivat jo 1880-luvulla. Samanlaista kirjoittelua harjoitettiin eri puolilla Suomea.

Nuorsuomalaiset: Nuorsuomalaiset joutui hajaannuksen tilaan 1906: puolue jakaantui maalaisliittolaisiin ja vasempaan ja oikeampaan siipeen. Nuorsuomalainen lehdistö oli maan kattavin alueellisesti, merkittäviä lehti olivat mm. HS, Turun Sanomat ja Kaleva. Puolueen vasemmalle kallistunut keskusjohto majaili Helsingin Sanomien tiloissa, mutta sen oli vaikea käskyttää maakuntien lehtiä, jotka olivat toisinaan enemmän oikealla. Ne ottivatkin ohjeensa Suomalainen Kansa -lehden (1907-1911) toimituksesta, joka oli perustettu oikeiston hävittyä taistelunsa HS:n linjasta. Puolueen kannattajat eivät kuitenkaan voineet elättää kahta lehteä, joten SK:n taru päättyi 1911. Puolueessa eli jossain määrin näkemys liberaalista sananvapaudesta, eikä maakuntien lehtiä siksi aina paimennettu voimallisesti.

Työväenlehdistö: ei yhtä selkeää johtolehteä. Länsisuomen Työmies muuttui 1906 Sosialistiksi ja alkoi ilmestyä kuudesti viikossa. Sosiaalidemokraattinen puolue ymmärsi tärkeäksi saada äänensä kuuluville koko maassa, mutta lehtiverkko oli siihen liian heikko. Työväenlehtien taustalla oli usein osuuskunta, johon pääsi mukaan pienelläkin rahasummalla. Moni lähti siksi mukaan, mutta se oli usein hankala tapa hoitaa lehti- ja kirjapainoyritystä. Osuuskunnat alkoivatkin muuttua osakeyhtiöiksi.

Työväenlehtien verkko paisui rivakasti 1905 – 1907, jopa niin, että lehtiä alkoi olla puolueen näkökulmasta liikaa ja ne kilpailivat keskenään. Lehtien valvonta oli toteutettu pääasiassa piiritason keskusohjauksen sijaan. Sanomallisesti tärkeintä oli luokkataistelun tukeminen ja köyhien puolustaminen porvarillista järjestelmää vastaan. “Raatajavanhus hukkuu riistäjäporvarin avantoon” -tyyppistä journalismia. Työväenliikkeeseen liittyi oli myös ilman sosialismia toiminut kristillinen työväenliike. Se oli lähellä suomalaista puoluetta, sosialismi kun pelotti porvaripuolueita.

Maalaisliitto: Sanomalehdistö ja puolue kietoutuivat tiiviisti yhteen. Santeri Alkio perusti [Ilkan](#) Vaasassa 1906 ensin kokoamaan nuorsuomalaisten vasenta maalaisliittolaislaitaa yhteen. Alkion luotsaama maalaisnuorsuomalaisten osa liittyi 1908 maalaispuolueeseen. Maalaisliiton ääni oli Oulussa ilmestynyt maakuntalehti Liitto, Helsingin lehdet olivat etäisiä. Maalaisliitto ei omistanut lehtiensä osakkeita, mutta henkilösitet kietoivat piiritason organisaation usein tiiviisti yhteen sanomalehden kanssa. Lehden julkaiseminen oli aatteellista, lehden julkaisun jatkumisesta huolehti sisäpiiri ja muu journalismi tuli vasta politiikan jälkeen. “Ensin aatesuunta, sitten lukijoiden uutistarve”. Lukijoilla oli myös velvollisuus tukea oman aatteen äänenkannattajaa tilaamalla. Maalaiset vs. kaupunkilaiset -asettelua.

Autonomiakauden loppu lehtimarkkinoilla

Lehtien laajeneminen jatkui. Vuonna 1915 “poliittista sanomaa ja ja puoluelasien läpi kirjoitettuja uutisia levitettiin yli puolen miljoonan lehtinumeron kautta”. Useimmissa kaupungeissa ilmeistyi rinnakkain vanhasuomalainen, nuorsuomalainen ja sosiaalidemokraattinen lehti, mm. Helsingissä, Turussa, Tampereella, Mikkelissä, Porissa ja Kotkassa. Vaasassa, Oulussa, Kuopiossa ja Viipurissa kolmikkoa täydensi maalaisliittolainen lehti. Työväenlehtien levikit nousivat 1917, työväenliike oli vallankumousvuoden pääosassa Suomessa. Runsas kannatus takasi lukijoita äänenkannattajalle.

Lehtikenttä ja itsenäistyminen 1917 – 1919

Vanha- ja nuorsuomalaiset muodostivat kokoomuspuolueen joulukuussa 1918. Maalaisliitto pysyi eheänä ja kasvoi, työväenliike jakautui vallankumouksellisiin kommunisteihin (taustalla maanalainen puolue) ja parlamentaarista demokratiaa kannattaviin sosiaalidemokraatteihin.

Länsi-Savo siirtyi 1917 nuorsuomalaisilta uudelle kansanpuolueelle; Itä-Savo meni vanhasuomalaisille. Molemmat lehdet korostivat olevansa niin kansanpuolueen kuin maataloustuottajien asialla. Samaa uusjakoa tapahtui useammassa muussakin kaupungissa ja lehdessä 1918: Porissa ja Jyväskylässä nuor- ja vanhasuomalainen lehti yhdistyivät, tuloksena Satakunnan Kansa ja Keski-suomalainen, Joensuussa Karjalainen. Porvarilehdistö tiivisti rivejään monarkian ajamiseksi, Uusi Suometar muuttui Uudeksi Suomeksi. Edistyspuolueella oli 1919 äänenkannattajinaan mm. HS, Turun Sanomat, Etelä-Suomen Sanomat ja Etelä-Saimaa, jotka tulivat nuorsuomalaisesta puolueesta. Maalaisliiton lehdet levittäytyivät puolueen kasvettua.

Työväenlehdistöä vaivasi puolueen jakaantuminen. Sisällissodan jälkeiset ensimmäiset työväenlehdet olivat oikeistososialistisia. Suomen Sosiaalidemokraatti (Väinö Tanner taustalla) aloitti syyskuussa 1918 ja arvosteli rivakasti niin bolsevismia kuin Suomen monarkiahankkeita ja “valkoista terrorismia”.

1919 – 1930-luvun alku: puoluelehdistön merkitys muuttuu

Lehtien sisältö muuttui laadullisesti vähemmän poliittiseksi, vaikka lehdet olivatkin edelleen puolueiden ääntenkannattajia. Paikallislehdet olivat usein sitoutumattomia. Niiden perustamista helpotti 1919 painovapauslaki, joka salli painojen perustamisen kaupunkien ulkopuolelle. 1930-luvulla puoluelehtikentällä kävi äärioikeistolaisen isänmaallisen kansanliikkeen IKL:n lehtiä, jotka kuitenkin ilmestyivät melko lyhyen ajanjakson. Pää-äänenkannattajat IKL:lle olivat Ajan Sana, ja sen tilalle lopettamisen jälkeen perustettu Ajan Suunta, joka ilmestyi puolueen kieltämiseen 1944 asti. Samasta lehdestä julkaistiin useita sisällöllisesti samanlaisia, erinimisiä rinnakkaispainoksia (saksalainen Kopfbblatt-malli).

Maanalaisen, Venäjältä johdetun **kommunistisen puolueen** lehtiä ilmestyi myös jonkin aikaa, mutta sisäministeriö määräsi niitä lopetettaviksi, seurauksena nimenmuutoksia lehdille. Äärivasemmistolaisia lehtiä pidettiin vaarallisina, koska niiden kautta Venäjälle paenneet, suomalaiset vasemmistoradikaalit olisivat voineet levittää maailmanvallankumouksen ajatusta. SSTP talvella 1922: “Työläiset piti saada huomaamaan, että omat lehdet ovat ainoat rehelliset”. Neuvosto-Venäjän asioiden vääristelyä arvosteltiin. Lukijoita tällainen yltiöpoliittinen linja ei kuitenkaan aina miellyttänyt.

Sosiaalidemokraattinen lehdistö oli 1920- ja 30-luvuilla puoluetta heikompi. Lehdet tasapainoilivat aatteen ja markkinoiden välissä. Toimittajat palkattiin usein poliittisin perustein. Poliittisista syistä taloudellisesti tappiollisiakin lehtiä julkaistiin niin kauan, kuin rahaa riitti. Porvarilliset lehdet saivat useilla paikkakunnilla etumatkan levikissä ja tuloissa.

Maalaisliitto oli 1920- ja 30-luvuilla johtava porvarillinen ryhmä. Lehdet menestyivät puolueen kannatusalueilla idässä ja pohjoisessa, mm. Iisalmen Sanomat ja Lapin Kansa. Itä-Savo siirtyi maalaisliiton taakse 1927 kansanpuolueen jälkeen. Puolueen äänenkannattajaksi Helsinkiin perustettiin Suomenmaa, joka kannatti kehnosti tilaajien ollessa kaukana ilmestymispaikkakunnalta.

Edistyspuolue hajaantui ja kutistui 1920- ja 30-luvuilla. 30-luvun alussa puolueen kannattamattomat äänenkannattajat olivat kuihtuneet ja jäljelle jäivät kannattavat lehdet, kuten HS, ESS, IS, Kaleva, Turun Sanomat, [Länsi-Savo](#) ja [Etelä-Saimaa](#).

HS:llä oli edistyspuolueeseen etäisempi suhde kuin taannoisiin nuorsuomalaisiin. Eljas Erkko osti Sanoman osake-enemmistön 1928 ja nousi ainoaksi päätoimittajaksi 1931. Hän kehitti lehteä journalistisena tuotteena, joskin jakaen HS:n rahoja edistyspuolueelle ja sen äänenkannattajille 1930-luvun alkuun saakka puolueen rahastonhoitajana. 1936 puoluetoimisto sai lähteä HS:n toimitalosta kun lehti tarvitsi lisää tilaa.

HS:n sitoutumattomaksi lehdeksi muuttumisesta on erilaisia näkemyksiä. Tommilan & Salokankaan mukaan sitoutumattomuus alkaisi sotavuosista, jolloin Eljas Erkko luopui politiikasta ja edistyspuolueen merkitys väheni. Edistyspuolue eli äänenkannattajiensa rahoilla, monista muista puolueista ja näiden lehdistä poiketen.

Kokoomuksen takana oli 1920 – 1930-luvuilla laajempi lehdistö kuin muilla puolueilla, ja useilla sen lehdillä oli maakunnan johtava asema. Kokoomuksen takana olivat mm. Aamulehti, Satakunnan Kansa, Länsi-Suomi, Hämeen Sanomat ja Karjalainen. Kaikki kokoomuksen lehdet eivät menestyneet, vaan joitain ylläpidettiin poliittisesti välttämättöminä. Puolue ei omistanut lehtiä, vaan sitoutuminen puolueeseen perustui omistajakunnan puoluekantaan ja solidaarisuuteen. Talouselämä avusti kokoomusta, ja lehtien varakas lukijakunta pystyi usein vaikuttamaan oman alueensa rahankäyttöön. Taloudellisia ongelmia kokoomuksen lehdillä oli Pohjois-Suomessa. Puolueen ja sen äänenkannattajan Uuden Suomen suhteet olivat ajoittain hyvin jännittyneet.

Sanomalehden ja puolueen sitovat toisiinsa varsinkin omistus ja henkilösuhteet. Sidonnaisuustyyppejä ovat mm. puolueen omistamat lehdet, kannattamattomat lehdet, jotka tarvitsivat tukea puolueelta tai sen kannattavilta lehdistä, yksittäisten ihmisten omistamat lehdet (IKL, toisaalta omistuksen keskittyminen mm. HS:ssa ja Turun Sanomissa).

Kullakin puolueella oli erityinen lehdistöllinen profiilinsa. Työväenliikkeen siteet lehtiin olivat usein muodollisia, maalaisliiton systeemi oli samantapainen (kiinteä yhteys puolueen kenttään). Maalaisliiton lehdistön lajityyppi oli yhtenäisin: maakuntalehtiä joilla oli laaja omistus. Porvarilehdillä sidonnaisuudet olivat moninaisia. Autettavia lehtiä voivat tukea niin HS, puolue tai virkamiehetkin. Kokoomuslehtiä ylläpitänyt suuryhtiö tuli osoittaneeksi rahalla tavoitteiden yhteneväisyyden.

*****

Informaatiivinen ja viihteellinen näkökulma 1910-30 -luvun lehtiin

Vaikka lehdistö oli poliittista, järjestelmän sisällä oli muitakin ajatuksia. Lukijoita houkuteltiin uutisaineistolla, käyttöön otettiin pääuutissivut. Toisaalta suomalainen tapa sittemmin on ollut antaa etusivu mainoksille ja sijoittaa pääuutissivu sisäsivuille. Suomessa kun kotiinkannon vuoksi sanomalehtiä ei juurikaan myydä irtonumeroina. HS:n uutisjournalismi kehittyi kaupallisempaan suuntaan: uutisiksi nousivat varsinkin onnettomuudet.

Mäntsälän kapinan raportointi helmikuussa 1932 sai HS:n perustamaan iltapäiväpainoksen, Ilta-Sanomat. 30-luvulla porvarillinen HS ryhtyi raportoimaan työväenliikkeen asioista palvellakseen kasvavaa vasemmistolaisista lukijakuntaansa, ja pestasi avustajia Euroopan pääkaupunkeihin. Rotaatiopainokoneiden hankinta nopeutti lehtien painamista 1900-luvun alussa.

Sanomalehtien tietotoimisto perustettiin 1908. Se ja Suomen Utistointimisto yhdistettiin 1915 Suomen Tietotoimisto STT:ksi. STT:stä tuli asiakkaidensa omistama osakeyhtiö, ja se sai ulkoministeriöltä tehtäväkseen hoitaa Suomen tiedotusta ulkomaille. 1920-luvun vaihteessa STT teki sopimukset maailman suurten uutistoimistojen ja pienempien eurooppalaisten uutistoimistojen kanssa. Joulusta 1928 alkaen ulkomaan uutiset tulivat Ruotsista TT:n kautta, josta tuli Suomeen suuntautuvan uutisvirran portinvartija. STT alkoi vastaanottaa uutiset suoraan maailmalta ilman TT:tä vasta 1962.

Lehtien toimitusten koko kasvoi: 1900 -->> 1920 arvioidaan Helsingin suurten lehtien tuplanneen toimittajamääränsä. Toimitussihteerit alkoivat ensimmäisen maailmansodan aikana otsikoida juttuja ja otsikot levisivät palstarajojen yli. Toimitussihteeri huolehti myös uutisetuotuksen tekemisestä ja tärkeimpien aiheiden nostamisesta sillä näkyvämmiin esille lukijoiden palvelemiseksi.

Uudessa Suomessa ja HS:ssa oli 1920-luvun lopulla noin 25 toimittajaa. Keskimääräisessä sanomalehdessä toimittajia oli samaan aikaan kolme. Kun sanomalehdistö laajeni, toimittajien koulutustaso aleni. Moni toimittaja oli 1900-luvun alkupuolella jättänyt kesken lukion tai yliopisto-opiskelun. Työ opittiin käytännössä, ja alalle päädyttiin hakeutumista enemmän alhaisesta palkkatasosta johtuen. Yhteiskunnalliseen korkeakouluun Helsinkiin perustettiin sanomalehtitutkinto 1925. Sanomalehtimies oli tällöin nimenomaan mies: naisia oli alan töissä vain harvoin.

“Suomi on ensimmäinen Pohjoismaa, jossa ryhdyttiin järjestämään korkeakoulutasoista opetusta toimittajille. Koulutus aloitettiin Helsingissä, Yhteiskunnallisen Korkeakoulun (YKK) edeltäjässä Kansalaiskorkeakoulussa vuonna 1925. Alkuvuosikymmeninä YKK:n toimittajatutkinto kesti 2-3 vuotta, ja sen suorittaneet saivat sosionomin oppiarvon. Yhteiskunnallinen Korkeakoulu muutti Helsingistä Tampereelle vuonna 1960, ja samalla se sai yliopiston oikeudet.” Lähde: [Tiedotusopin laitoksen historia](#), Tampereen yliopisto.

Sanomalehdet alkavat viihteellistä

Lehtien linjaksi oli muodostunut opettavaisuus ja poliittinen valistaminen. Urheilun näkyvyyttä lisäsivät Tukholman olympialaiset 1912. [niissä Suomen joukkue muuten kantoi omaa nimikylttiä ja sai 26 mitalia Venäjän saadessa 4]. Urheiluosastot vakiintuivat lehtiin 1920-luvulla. Taustalla oli pieni poliittinen sävytys, koska samoihin aikoihin nuori kansakunta voi kohottaa itsetuntoaan olympiamenestyksellä. Jo silloin haukuttiin ruotsalaisia ja korostettiin omien urheilijoiden saamaa myönteistä huomiota. Maakuntalehdissä urheiluraportointi oli vaatimattomampaa, joskin Turun Sanomat pyrki kilpailemaan paikoin Helsingin lehtien kanssa. 1930-luvulla radio tuli kilpailijaksi suurkisojen selostajana, mutta perusurheilu jäi edelleen sanomalehtien hoidettavaksi.

Alakerrat (pakinat & kommenttipalstat, laatijana esim. avustaja, nimimerkki) olivat tavallisia jo 1900-luvun alun lehdissä. Tärkeillä ja kiinnostavilla pakinoitsijoilla oli suuri arvo niin lukijoille kuin julkaisijalle. Pakinoitsija oli oltava pienissäkin lehdissä. Viihdeaineiston määrä lisääntyi ensin suurissa lehdissä, mutta 1920 ->> 1939 myös maakuntalehdet ottivat viihteellistä aineistoa enemmän sivuilleen, ensin viikonvaihteen lehtiin. Matkailujutut olivat tavallisia HS:n liitteessä 1930-luvulla. Sarjakuvien julkaisun aloitti Uusi Suomi 1929, maakuntalehdet tulivat nopeasti perässä.

Timo-Pekka Heima - viima.net - 10.9.2010

<http://viima.net/muistiinpanot/mediahistoria-sanomia-kaikille-suomen-lehdiston-historia-muistiinpanoja/mediahistoria-2/>